

BABY

Plejady

Wstęp. Eksplikacja: Nazwy. Kategoryzacje. Kolekcje. Pochodzenie. Wygląd. Ilość. Czynności: ruch, świecenie. Lokalizacja i czas. Wykorzystanie w rachubie czasu i określaniu stron świata. Przepowiednie. Dokumentacja: Legendy. Podania. Bibliografia.

W polskiej kulturze ludowej Plejady są postrzegane jako grupa siedmiu gwiazd, z których jedna świeci jaśniej niż pozostałe. Ich powstanie legendy wiąże z zamianą grupy kobiet w gwiazdy za karę (lub w nagrodę) przez Chrystusa.

Według mitologii greckiej *Plejady* były siedmioma córkami Atlasa, które po popełnieniu samobójstwa (na wieść o śmierci sióstr Hyad), Zeus umieścił na niebie w postaci gwiazd. Według innej wersji mitu *Plejady* były kochankami bogów. Jedną z nich, Merope, zostawszy żoną Syzyfa, wstydziła się związku ze śmiertelnikiem i dlatego dziś świeci słabiej na niebie Tok Mif 2/317, Kop SMit 886. Wraz z matką *Plejady* stanowiły obiekt pożądania Oriona, który przez pięć lat ścigał je, dopóki nie przemieniły się w gołębice (grec. *pleiádes*), widoczne na niebie jako konstelacja Tok Mif 2/317. Nazwa *Plejad* bywa wywodzona także od grec. *pleiō* 'płynę statkiem' i wiązana z czasem ich świecenia na niebie, tj. od połowy maja do końca października, w porze dobrej do żeglugi Kemp SInd 341, Grav Mit 142.

W wierzeniach Indian Ameryki Północnej *Plejady* to tańczące święte, według Aborygenów australijskich – młode święte dziewczęta, dla Lapończyków – grupa wierzących. W Polinezji i Peru uważano, że ta właśnie grupa gwiazd patronuje rolnictwu, bowiem jej pojawienie się wiosną na niebie oznacza początek roku wegetacyjnego Chev Dic 4/29.

W kulturze słowiańskiej *Plejady* były wyróżniane jako grupa gwiazd, widoczna na niebie od jesieni do wiosny Mocz Kul 2/34. Mają one bardzo różne nazwy: *Baby*, *Babki* (Czechy, Łużyce, rdzenna Polska), *Kura*, *Kwoka*, *Kwoczka* (niekiedy rozszerzone przez dodanie określenia – z kurczętami – Czechy, Słowacja, pd. Polska, polsko-ruskie pogranicze, Ukraina, rdzenna Bułgaria i Macedonia), *Sito*, *Rzeszoto* (Białoruś) oraz *Vołosożary*, *Visożary*, *Stożary*, *Sożar* (Rosja), *Stożari*, *Vlasi*, *Vlasci* (Bułgaria), *Vlastovice* (Słowenia) Mocz Kul 2/35–36.

Według wierzeń bułgarskich, okres niewidoczności *Kwoki* na niebie był wiązany z wysadywanym przez nią jaj Mocz Kul 2/468. Po fazie niewidoczności *Kwoka* strząsa z siebie puch i robactwo na Ziemię, powodując tym samym choroby owiec, bydła i koni; dlatego należało wtedy ukryć swoje zwierzęta domowe pod dachem Mocz Kul 2/179.

W języku polskim metaforycznie *plejada* oznacza grupę ludzi wybitnych, wyróżniających się w określonej dziedzinie (*Plejada aleksandryjska*, *Plejada karolińska*) SJP Szym 2/689, SJP Dor 6/462–463.

≡ Najbardziej rozpowszechnione na obszarze Polski są nazwy o podstawie socjomorficznej – *Baby*, *Babki*, znane w całej środkowej i zachodniej części kraju Karl SGP 1/28, Szym SDom 22, Bąk Kramsk 92, K 8 Krak 303; sporad. też *Baba* Gład

Wiedz 24 pow. Wadowice. Nazwy te związane są z widzeniem →nieba jako wielkiej łąki, koszonej przez →Kosiarzy, za którymi idą *Baby* 4. Rzadziej *Babom* nadawano nazwy *Grabiarki*, *Grabiarze*, *Zbieracze* Kup Astr 239, utożsamiając je prawdopodobnie z →*Odbieraczkami*.

Nazwy o podstawie zoomorficznej częste na południowym wschodzie Polski (pod wpływem gwar ukraińskich) i Górnym Śląsku to: *Kurki* Gład Wiedz 24, podob. Karl SGP 2/529, *Kwoczki* Gład Wiedz 30; *Kokoszki* Or L 1938/160; *Kurczęta*, *Kurczątko* Gład Wiedz 24–25, 30. Przeważa jednak nazwa w l.p., co jest dowodem wyróżniania jednej, największej gwiazdy zbioru: *Kura* Gład Wiedz 19, 24, *Kura* (*Kurka*, *Kwoka*) z *kurczętami* Karl SGP 2/546, Kup Astr 237, Gład Wiedz 19, 24–25, 31; *Kwoka* Kal Lim 37, Gład Wiedz 24–25, 30, 189, Moez Kul 2/35; *Kwoczka* Moez Kul 2/35; *Kaczka* Kup Astr 239.

Do wyglądu B. – bez szczegółowszej charakterystyki – nawiązują też nazwy *Gromadki* Szyf WiM 150, podob. Szyf Trad 55, *Kupka* i *Kupki* Gład Wiedz 30–31, także *Sito* Gład Wiedz 19, 28, 30, *Sitko* Gład Wiedz 19, 28. Nazwa ostatnia (powszechna także na Białorusi) wiąże się prawdopodobnie z wierzeniami o →gwiazdach jako otworach, przez które widać światło niebieskie Gład Wiedz 28.

Inne nazwy z motywacją mniej przejrzystą to: *Panny*, *Babie Bajki*, *Śpital*, *Wózek Dusz*, *Młodziki* Gład Wiedz 29–30, *Siedem Braci*, *Plejady* Kup WiM 27–28.

↑ B. to *gwiazdozbiór* 1, *gwiazdy* Or L 1938/160, K 7 Krak 32.

✦ B. tworzą kolekcje z *Kosiarzami* i *słońcem*, bo idą razem w czerwcu Gład Wiedz 185; razem zachodzą na św. Wojciecha (23.IV) Gład Wiedz 185.

✕ Pochodzenie B. legendy etiologiczne wiążą: (a) z *k a r ą*: Chrystus umieścił na niebie grono kobiet, które zapytane o drogę, nie wskazały mu jej 1; (b) z *n a g r o d ą*: za obdarowanie chlebem Chrystus umieścił na niebie piekarkę i jej sześć córek: największa z gwiazd to *kura*, mniejsze *kurczęta* 2; (c) z *d a r e m*: jest to *kura* podarowana Dzieciątku 3, podobnie jak →*Baran*; (d) z *p r z y g o d ą*: *Baby* to *wysypane z wozu* przez *furmana* kobiety, które teraz muszą chodzić pieszo Sych SGKasz 1/10.

⊙ Układ gwiazd. B. to *kupa* (*kupka*) Kup Astr 237, Szyf WiM 150, Szyf Trad 55; *gwiazdy w kupie* Or L 1938/160, Kup Astr 237, Szyf WiM 150, Szyf Trad 55; *skupienie gwiazd* Kup Astr 239; *gromada* (*gromadka*) małych gwiazd Or L 1938/160, podob. Gład Wiedz 31, Kup Astr 237, Kup WiM 27, Szyf Trad 55 z jedną większą na przodzie Gład Wiedz 31. Jedna z gwiazd jest duża, a *przy niej takie drobne* Etnl 1989 Bilg 119, Kup Astr 237; *kępka gwiazd* Red. Jelna 1984.

Według niektórych przekazów, małe i drobne gwiazdy to *kurczęta*, a największa z nich – *kura* Gład Wiedz 31. Wygląd B. został utrwalony w nazwach (zob. wyżej). B. to *gwiazdy małe* Or L 1938/160.

♣ Ilość gwiazd składających się na zbiór nie jest dokładnie ustalona. Mówi się, że jest ich *dużo naokoło siebie* TN Krasiczyn 1985; *pięć* Gład Wiedz 31, 196, Kup Astr 237; *sześć* Or L 1938/160, Gład Wiedz 31; *siedem* 11, Gład Wiedz 31, Szyf Trad 55, Or L 1938/160, z których jedna jest najjaśniejsza Kup Astr 237; *więcej niż siedem* Kup Astr 237; *osiem* Gład Wiedz 31; *dziewięć* Kup Astr 237; *od sześciu do dziesięciu* Kal Lim 37; *z dziesięć w jednej gromadce*, *więcej jak dziesięć* Kup Astr 237; *jedenaste* Szyf Trad 55, Kul MiW 437; a nawet – *piętnaście* Kup Astr 237.

■ **R u c h. B.** przypisuje się w tradycji ludowej właściwość poruszania się po niebie, choć spotyka się też opinie, że *B. nigdy nie zmieniają swego położenia* Gład Wiedz 98, zawsze stoją na środku nieba Or L 1938/161; językowo utrwalony jest jednak pogląd przeciwny, że *B. zmieniają swe położenie w ciągu nocy* Gład Wiedz 190: *id o drogo, którą słonko robzi* Szyf Trad 56, Gład Wiedz 193, tj. ze wschodu na zachód Szyf WiM 150, Gład Wiedz 194, Kal Lim 38; *ch o d z q kupami* K 7 Krak 32. *B. w s c h o d z q* Sych SGKasz 1/10, *wychodzą* Gład Wiedz 189; w jesieni wschodzą o cztery godziny wcześniej niż *Kosiarze* Kal Lim 38; *z a c h o d z q, giną, znikają, kończą się, gasną, kryją się* Mossz Kul 2/33 *znizają się nad ranem* Gład Wiedz 196.

Świecenie. Jesienią i w zimie *ś w i e c q* całą noc Gład Wiedz 189, 191; *nie świecą* w lecie Gład Wiedz 189. Jedna z gwiazd (*Kwoka*) świeci najjaśniej Kup Astr 237. O okresie niewidoczności *B.* na niebie mówi się: *nie widać Bab, nie ma ich, nie świecą, kasik pójdą, idą razem ze słońcem, są niewidoczne* Gład Wiedz 97.

△ ∞ *B.* znajdują się *na niebie przed Kosiarzami* Szyf WiM 150, *Kosiarze pilnują się Babek* Mossz Kul 2/31, Gład Wiedz 184; *za Kosiarzami* 4. *Stoją* na środku nieba Or L 1938/161. Pokazują się przy końcu czerwca lub na początku lipca Gład Wiedz 104, Kal Lim 39; w sierpniu Gład Wiedz 184, 191, w sierpniu lub we wrześniu Gład Wiedz 104; jesienią Gład Wiedz 185, 188, we wrześniu Gład Wiedz 185, 190, w październiku Gład Wiedz 190–191; w październiku i listopadzie Gład Wiedz 104. W październiku widać je *na wschodzie wieczorem* Gład Wiedz 108. W październiku w tydzień po św. Jadwidze (16.X) *B.* wschodzą w pół do szóstej wieczorem Kal Lim 38. *Jak widać B. to zbliża się zima* Gład Wiedz 158. Od listopada do marca widoczne są całą noc Szyf Trad 56.

B. (wraz z *Kosiarzami*) znikają z nieba na św. Wojciecha (23.IV) Gład Wiedz 185, w marcu Gład Wiedz 185, 190, w kwietniu Gład Wiedz 191; na wiosnę Gład Wiedz 191, 196, Szyf WiM 150; znikają po św. Piotrze (29.VI) Gład Wiedz 185. *Znikają na lato* Gład Wiedz 185, 189–190: w maju, czerwcu i lipcu *B.* są niewidoczne Gład Wiedz 101, 184, bo wschodzą i zachodzą ze słońcem Gład Wiedz 101.

♣ Wykorzystanie w rachubie czasu i określaniu stron *ś w i a t a*. Regularne pojawianie się i znikanie *B.* z nieba stało się podstawą obliczania czasu. Jesienią *B.* znajdują się na wschodzie słońca Gład Wiedz 190. W grudniu wczesnym wieczorem świecą na północno-wschodniej części nieba Gład Wiedz 194, na południowo-wschodniej części nieba Gład Wiedz 192, na wschodzie Gład Wiedz 191, 195, są w połowie nieba Gład Wiedz 195, *na pięciu chłopów od ziemi* Gład Wiedz 190; o północy świecą na południu Gład Wiedz 192, 194, 196, na środku nieba Gład Wiedz 106, 190–191, 193, są wysoko Gład Wiedz 152, 184, 190, 196; nad ranem świecą na zachodniej stronie nieba Gład Wiedz 194, na zachodzie Gład Wiedz 191, 193, 195–196, są *na trzech chłopów od ziemi* Gład Wiedz 190.

♠ Przepowiednie: wiosny: *Baby w zorze zachodzą* Gład Wiedz 157; zimy: *zachodzą pochmurno, wilgotną zimę znaczą; jeżeli pogodno zapadają, pogodną zimę, ale przykrą w mrozie obiecują* ZWAK 1882/196. Porzekadło gospodarskie: *trzeba żyto siać, bo gromadki zeszi z nieba* Szyf Trad 56.

DOKUMENTACJA

LEGENDY

1 – Baby to kobiety, które nie odpowiedziały Chrystusowi na pytanie o drogę.

Na niebie także są Baby. Chrystus chodził po świecie; przed chatą siedziały kobiety (baby) i gawędząc zabawiały się ploteczkami o sąsiadach. Bóg zbliżył się do gromadki i zapytał o drogę; zajęte swą gawędą, nie odpowiedziały Chrystusowi. Syn Bóg zapytał się raz, drugi, do piątego razu, ale one wcale na to nie zwracały uwagi i wciąż z sobą rozmawiały. Zniecierpliwiony Chrystus, bo mu się śpieszyło, za karę całe grono kobiet umieścił na niebie i nazwał gwiazdozbiór ten Babami. Wisła 1900/468.

2 – Baby to piekarka z sześcioma córkami, które poczęstowały Chrystusa chlebem.

O początku Plejad taka gadka: Chrystus przechodząc koło piekarza, posłał ucznia swego po dar chleba, piekarz odmówił go, piekarka zaś z sześcioma córkami dała mu go tajemnie, i za to przeniesioną jest na niebiosy, piekarz zaś zamieniony w kukułkę, i tak długo, jak kuka czy kuje ona z wiosną (od Tiburtii do Johannisa), widzialnymi są i Plejady na niebie. K 7 Krak 197.

3 – Kwoczka z kurczętami to dar pastuszka dla nowonarodzonego Jezusa.

Powszechnie też znaną jest pomiędzy wieśniakami gromada gwiazd, którą nazywają Kwoczka z kurczętami. U Rusinów nazywa się Kuryczka. Ma to być podarunek od pastuszka ofiarowany przy Narodzeniu Pańskim – następnie kwoczkę umieszczono pomiędzy gwiazdami na pamiątkę. Lud 1895/175.

PODANIA

4 – Baby za kosiarzami grabią siano niebieskie dla mającego się narodzić Jezusa.

Tak było: najprzód poszły baby z grabiami, siła tego, zaczęły pogwarke (rozmowę), jak zwyczajnie niewiasty – co uszły dalej, cejco gadać do siebie. Niedaleko szli kosiarze z kosami na ramiączku i nic nie mówiąc, wymięli baby, że zostały za nimi cedźkaj w tyle. Za kosiarzami jedzie furman wozem, ma 4 konie w lejcu, w przoprzek, zadek i dyszel u wozu, widać to dobrze jak on ciągle kołami w tył cofa, bo mu niesporo jechać. – Ten furman woził po niebie św. Jerzego – a terez dostał nakaz, żeby zwieźć siano, które kosiarze skoszą, a baby grabiami zgrabią, bo to siano niebieskie, potrzebne będzie w Boże Narodzenie dla nowo urodzonego Pana Jezusa. K 7 Krak 32, podob. Udż Krak 92.

BIBLIOGRAFIA: Chev Dic 4/28–29; Gład Wiedz 93–117, 160–176; Grav Mit 141–142, 151, 195, 348, 420; Kup Astr 1958/5/237–239; Kup Pol 94–101; Kup WiM 27–28; Mif Tok 1/116–118; Moez Kul 2/29–38; Niebrzegowska Stanisława, *Gwiazdy w ludowym językowym obrazie świata*, [w:] JOS, s. 156–157; Snarska Małgorzata, *Konotacja semantyczna nazw gwiazd w polszczyźnie ludowej*, praca magisterska napisana w ZJP UMCS, Lublin 1985; Szyf Trad 55–56, 77, 80; Wört Hoff 9/686–689.

→GWIAZDY, KOSIARZE.

Stanisława Niebrzegowska